

Q. B. V. D. O. M.

4

**PROTHEORIAM
ERUDITIONIS
HUMANÆ UNIVERSÆ,**

EJUSQUE

RARTEM PRIMAM,

*Consentiente Ampliff. Facult. Philos. In Reg. Acad.
Aboënsi,*

Publico Examine subjiciunt

PRÆSES

**JACOBUS J.
HAARTMAN,**

PROF. Philos. & Hist. Litt. Reg. & Extraord,

atque

RESPONDENS

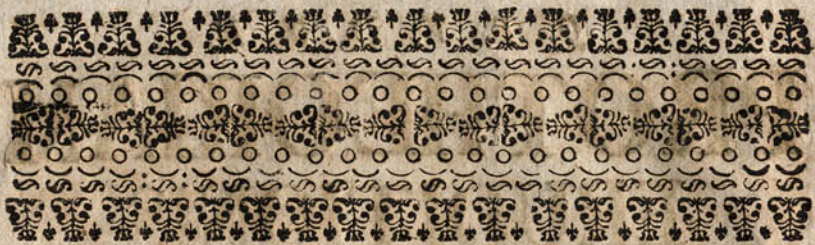
JONAS SLOTTMAN,

WIBURGENSIS,

Die XVI. Junii MDCCLX.

L. H. A. M. C.

ABOÆ, Impressit DIRECT. & TYPOGR. Reg. Magn. Duc,
Finland. JACOB MERCKELL,

PRÆLOQUIUM.

ruditionem humanam, vastum illud & impeditum opus, contemplabimur. Sive enim obsectorum multitudinem & infinitam varietatem, quæ hanc aream occupant & ingrediuntur, sive ingenii humani vim & perspicaciam, quæ eandem dimetitur & per omnia se heic diffundit, consideraveris; habebis ubique, quod demeris, & spatia usque quaque interminata. Hanc itaque provinciam, tam amplam & arduam, non eo quidem animo nos jam in præsentem occupavimus, ac si eandem emetiri penitus & quasi exhaurire quodammodo videri vellemus. Absit ista temeritas, vires nostras pertenues longe exsuperatura. Sed quod faciunt agrimensores vel peregrinatores, regiones amplissimas & longe distitas curatius lustraturi, qui turrim excessam, speculam, locave alia edita adeunt, quo sic, quantum per visus imbecillitatem aut impotentiam licuerit, remota cum vicinis conferre, situm & connexionem partium ad se invicem, nexumque totius, uno quasi intuitu pervidere possint: idem & nos faciemus, qui eruditionem prostemur, ejusque alumni vel candidati esse, nec videri solum, sincere cupimus; ut integram videlicet ipsius faciem atque sciagraphiam lustremus prius oculis & reddamus nobis

A

his conspicuam, quam ad ipsum iter emetiendum nosmet accinxerimus. Nam ut taceam, turpe omnino haberi, in patria propria peregrinum agere vel hospitem; in comperto ponimus, perverso ordine & desultoria opera, successuque adeo quam decet minus prospero, excoli tum studia in officinis nostris litterariis, ubi vera & adæquata eruditionis notio atque idea aut ignoratur penitus, aut saltem præ oculis non habetur. Hac enim excussa demum rite & in nobis excitata, genuinus ejusdem character menti nostræ identidem obverfabitur, ut hoc ipso ceu filo quodam ariadnæo arrepto, tuto heic ubique & recto tramite incedere, nec de vera via aberrare ullibi, liceat. Ergo ut pateat, quæ esse debeat meta atque cynosura studiorum nostrorum omnium, quove ingenii vires & mentis oculos potissimum intendere debeamus in illis excolendis rite atque pertractandis, eruditionem humanam universam ante omnia subjicere primum contemplationi nostræ, atque ad vivum quasi rescicare debemus. Quod dum facimus, Tuum B. L. candorem, favoremque imprimis Summi Numinis, nobis animitus adprecamur.

Cap. I. ETYMOLOGICUM.

§. I.

Dicitur autem *eruditio* ab *erudiendo*, quod nihil aliud est, quam ex rudi & informi, crudo & aspero, planum politumque efficere. Descendit enim ab adjectivo *rudis*, *e*, quod propria sua notione idem est atque crudum, informe, inæquale & asperum, sveh. rå, gros, vffap; lig, oformlig, ojamn och oupbruskad; unde etiam *marmor* & *as rude* polito, *terra rudis* subactæ & excultæ, solet opponi:

A 2

ni:

ni: metaphoricè vero atque translata ad mentem significati-
one denotat imperitum & ignarum, agrestem & incultum
moribus, unde etiam *homines imperiti, rerum omnium
rudes* Ciceroni dicuntur pro Fl. c. 8. Ita ergo generali
jam notione involvit *ruditas* privationem vel absentiam
istius perfectionis, pulchritudinis aut formæ, quæ per na-
turam non inest quidem rei actu, aut eidem connascitur,
sed arte tamen & studio acquiri quomocunque aut su-
perinduci eidem poterit.

§. II.

INde vero jam *eruditio*, in translata hac ad mentem res-
que animatas significatione, generali sensu denotat *tum*
ipsum *actum* erudiendi sive institutionem, qua perfectio,
pulchritudo & forma ista, inesse rei debita, acquiritur &
superinducitur, ut cum Quintilianus de Inst. Orat. 2: 3. di-
cit, *potiorem eruditionem in Scholis esse, quam domi*, & Hiero-
nymus Epist. 7. ad Latam, de institutione filie per litte-
ras vel buxneas vel ehurneas locutus, *ludat in iis*, inquit,
ut & lusus ipse eruditio sit; tum vero etiam vel maxime de-
notat *statum* hominis inde prodeuntem, cultumque animi
vel corporis, habitudinem aut perfectionem, ex institu-
tione ista comparatum, ut cum dicimus *hominem præclara e-
ruditione atque doctrina* Cic. Off. 1: 33. vel *ingenio præstan-
ti & eruditione perfecta* conspicuum, quemadmodum idem
se exprimit de Divin. 2: 63. in oppositione quidem ad *erudi-
tionis omnis expertem atque ignarum* de Orat. 2: 1. conf. Fa-
bri thesaur. erud. Scholast. in vocab. *rudis, e*, cum deriva-
tis. Atque hæc quidem est significatio, quam nos potissi-
mum in præsentis hac nostræ pertractatione amplectimur.

§. III.

§. III.

NEque vero putandum est, eruditionem omnem absolvi
iis duntaxat partibus, quæ curriculum ita dictum
Scholasticum vel Academicum hodiernum absolvunt,
aut eam solum indigitari, quæ ex Litterarum studio profi-
ciscitur. Est hæc stricta magis & eminent, quamvis tri-
ta jam & usu recepta communi, eruditionis significatio.
Ast longe tamen latius patet vis istius vocis, pro omni
nempe habitudine, uti jam diximus, sive animi, sive cor-
poris, ad certas quasi regulas & ad numerum usque &
mensuram attemperata, quæ arte studioque peculiari vel
acquiritur & inducitur, vel acquisita & inducta jam est.
Ita nim. Nepos, illustris ille de vita excellentium Imperato-
rum Scriptor, & vere aureus, de Epaminanda suo memo-
riæ prodidit, *eruditum sic, ut nemo Thebanus magis*: nam &
*citharizare, & cantare ad chordarum sonum doctus est a Dio-
nyso*; *cantare tibiis ab Olympodoro, saltare a Calliphrone &c.*
ex quibus Epaminandam suam commendat. Vitruvius quo-
que, celebris ille Augusti ævo architecturæ Scriptor, in ar-
chitecto suo requirit, ut *omnibus eruditionibus sit exercitatus,*
vel abundans eruditionibus variis ac pluribus, ut verba sonant
Lib. 1: c. 1. operas indigitans varias artis, non mere spe-
culativas & abstractas. Quin & *oculos eruditos* vocat Ci-
cero Parad. 5. qui judicare possunt v. g. de picturis &c.
Multisque experimentis eruditum dicit *virum prudentem* Plinius
1. Epist. 5. Ita nim. parum refert, quamcunque artem aut
habitudinem, vel quo demum eunque modo istam quis ac-
quisiverit, sive diuturno rerum usu & experientia propria,
sive exemplis aliorum, sive per præcepta & vivam manu-
ductionem, sive per litterariam institutionem, ut quis erudi-
tus fiat. Unde nec obstat, quo minus artifex quisque
in sua arte; feminae etiam, sui sexus studiis domi aut fo-

ras initiatae, earumque omnium, quae ipsarum intererunt maxime, probe scientes atque gnaræ, eruditus atque erudito dicantur.

§. IV.

Scilicet, ut totam hanc vocis notationem atque etymologiam verbis scriptoris cujusdam haud quidem incelebris, utut in pluribus satis alias paradoxo, elegantibus finiamus, omnia ea, quae operibus nonnullis construendis destinata sunt, puta, lapis ad aedificium, vel marmor ad statuam effigiendam, cum ob inaequalitates, ruditatem, scabritiem, inconcinnam figuram, ad scopum suum adhuc inepta sint, adeo ut bene coherere suisque adaptari finibus recusent, dicenda forent proprie ERUDIRI, quando superficies ramentis suis atque inaequalibus prominentiis per malleum aliaque instrumenta sic liberantur, atque ita complanantur & laevigantur, ut sine ruditate possint postea suis polite & congrue destinatis adaptari locis. At isthac, quae in sensu hocce proprio non solet usurpari nomenclatura, eadem metaphorica significatione ad Mentis, usu ita volente, translata est, quae ERUDIRI dicuntur, quando ea deponunt, quae scopo, ad quem condita sunt & existunt, easdem faciebant ineptas; & cum quasi poliuntur, siue formas sui habitus acquirunt faciles, quibus ad finem suum prompte & decenter accommodentur. Pet. Poiret de Erudit. tripl. Lib. I. §. I. p. m. 143. Ipsae nim. haec formae & habitudines, sic acquisite, eruditionem jam constituunt humanam, cui, ut dilucidius appareat, quid & quale pretium tribuendum sit, status hominis naturalis ab adventitio, quodque eidem connatum est ab eo, quod acquiritur demum, probe distinguendum venit. Quocirca sequentia

dabi-

dabimus lemmata, alio loco pressius & ex instituto examinanda, haec vero promulsdis instar accipienda.

Cap. II. PRAGMATICUM,
& in specie quidem
de institutione exoterica vulgari.

§. V.

Homo, sibi post lapsum relictus, rudis est per suam naturam, b. e. intelligentia & sapientia, caeterisque perfectionibus habitualibus, tum animi tum corporis, ex libertate pendulis, destitutus; siue quod eodem recidit, nemo nascitur sapiens, nec ulla sapientia aut intelligentia naturalis inter homines reperitur. Est homo sibi relictus per suam naturam facultatibus variis, tam animi quam corporis, iisdemque praestantissimis, instructus; eademque ipsae, accedente usu, directione, applicatione & determinatione earum speciali & debita, ex intentione Divina Creatoris benignissimi, ad certum aliquod apotelesma tendunt. Sed in se tamen & praecisa hac determinatione & applicatione speciali considerata, a perfectionibus quibusque habitualibus, hominem rationalem vere exornantibus, quam longissime distant; ut quae praeter nudam possibilitatem aut dispositionem aliquam sic vel aliter agendi, eandemque remotam satis interdum, nullum omnino actum, nedum facultatem aliquam, promptitudinem & dexteritatem agendi, aegre alioquin & difficulter, nec nisi multa industria continuatisque aliquamdiu exercitiis, quin & adminiculis insuper & artificijs variis adhibitis comparabilem, nullam praeterea apparatus & subsidiorum huc spectantium copiam vel abundantiam, suo suo foveant aut involvunt. Si quae sunt principia prima & semina artium quarumcunque & scientiarum animis mortalium inscripta qua-

fi

si & nobiscum nata, ut volunt multo plurimi & præstantissimi quique, sunt eadem tamen in latifundio animæ altius sepulta & a communi luce seclusa adeo, ut nonnisi post longam evolutionum seriem beneficio facultatum naturalium homini concessarum extricari inde & explicari, aut in actum formalem deduci possint. Equidem vi hominis insita, eademque naturali maxime, actuari debet quicquid per essentiam & facultates ipsius concipitur possibile; plurimæque insuper facultates per naturam habituales & ad summam, quæ datur, perfectionem exactæ satis videri poterant, velut facultas sentiendi & motiva corporis. Ast quamdiu regiminis omnis adhuc expers, & nescius quasi sui juris & arbitrii est homo, quod in se ipsum & facultates suas exercere potest; cœco impetu fertur in quidvis brutorum more, nec facultates ita dictas superiores, ab arbitrio hoc ut plurimum pendulas, in potestate habet, quarum tamen influxu vere demum rationalis existit, humanamque induunt faciem & aliam prorsus, quam in brutis habent, formam, & faciem sortiuntur actus facultatum illarum inferiorum videl. sentiendi &c., quas cum brutis alias communes habemus. Actus nempe mentis reflexi, qui intellectus ingrediuntur operationes, distinctis rerum conceptibus, abstractisque & universalibus notionibus, rationisque adeo usui, viam præmuniunt: sed difficulter admodum eliciendi primum aut continuandi, nisi commode & obstetricante quasi aliena opera, si quæ adfuerit, exemplis maxime aliorum hominum, & sermonis usu, ceu instrumento ad hoc nobilissimo, excitentur, foveantur & suffulcianur, usque dum exercitiis paullatim continuatis, & successivis quasi gradibus, sponte sua semet exserere incipiant, plenariusque tandem & liber rationis usus obtineatur. Longissime itaque cum differant ipsæ facultates homini congenitæ, atque usus earundem haud impeditus, hunc vero non possi-

deat

deat homo ex se, nisi excitatus & adjutus: relinquitur, nihil omnino habere eundem actum per naturam, de quo gloriatur, quodque perfectum aliquousque & suo genere dignum habeatur, sed rudem ubique & indigestam molem; quicquid autem in homine jam adulto ceu pulchrum, concinnum & eximium admiramur, id omne acquisitum esse, & exercitiis variis, aut artificiis etiam, comparatum. Exemplis hæc ipsa abunde confirmari poterunt, tum recens natorum quotidianis, tum adultiorum etiam, inter feras solitarie educatorum, raris quidem illis & apud nos insolitis, sed passim tamen obviis, & ab Historicis fide dignis & testibus oculatis aliquoties descriptis. Notabile imprimis est exemplum, ad quod in operibus suis Latin. sæpius provocat Ill. Wolfius, pariter atque Carpovius in Theol. Dogm. T. II. §. 1450. Schol. 3, memoriæque prodidit *Bern. Connor* Anglus, ad finem seculi super. Archiater Regis Polon. tum in *Evangelio Medici*, tum *Descr. regni Polon, & M. Duc. Lithuan.* Germanice conscripta Lib. I. p. 389. sqq. de puero decem circiter annorum, inter gregem urforum in nemoribus ad Lithuaniam & Russiæ confinia Anno 1694. capto, & inter ipsos educato. Erat is ad aspectum horridus, & ferus, hominumque consortium fugiens adeo, ut cicurari primum & mansvescieri paulatim deberet: pilis hirsutus & quadrupes incedebat, nec nisi erectis primum & subligatis ad parietem manibus, gressum humanum per aliquod tempus edoceri potuit: rationis nulla indicia, & loquelæ omnis expers, vocem articulatam nullam edebat, donec dapibus humanis sensim advescatus verba quædam rauca & inhumana voce proferre cœpit: ignorantia crassa rerum omnium & stupiditas mira ubique regnabat, atque ad se tandem ex consortio aliorum hominum post longum tempus rediens, memoria tamen præteritorum omnium atque vitæ pristina destitutus prorsus mansit, Exemplum simile, quod Warfavia

B

Anno

Anno 1669. comparuerit, ex fide & litteris *αὐτῆς* Dn. J. P. van den Brande de Cleverskerk, ad aulam Britannicam Ablegati Batavi, adjungit idem Connorius p. 390. sq. aliudque consimile enarrat nobis *Ch Hartknochius*, Professor Regiomont. & auctor fide dignissimus, in sua Descr. Reip. Polon. Lib. I. p. 99. edit. 3. Anni 1698. de puero 8. circiter aut 9. annorum in sylvis Grodnensibus Anno 1661. capto, cum alter, huic socius, una cum aliis ursis, manus insequentium per loca paludiosa evasisset. Nam & hic quoque moribus plane ursinis erat, carnibus crudis, melli, pomis, aliisque urforum deliciis avidè inhians, & more talium ferarum quadrupes incedens: nec sine difficultate pedibus incedere facie erecta edoctus est, nec linguam Polonicam addiscere primum potuit, sed murmure ursino animi sui sensa exprimere solitus est: immo vero in aula tandem Magnatis cujusdam ad culinæ ministeria adhibitus, ut ligna portaret, aliaque viliora munia obiret, feritatem suam necdum plane exiit, sed aliquando sylvas petiit, securus ab ursis, qui statim ipsum, ut alumnum suum agnoscebant. Neque vero infrequens esse, vel fuisse saltem in Lithuania, fidem faciunt Scriptores supra citati, Connorius & Dn. de Cleverskerk, ut propter incuriones frequentes & prævalidas Tartarorum per istas regiones, infantes ab incautis parentibus, iisdemque profugis, derelinquantur sæpius vel in agro vel loco alio parum commodo, ursis in prædam funestam cessuri, nisi contingat, ursam esse lactantem, ubi infans ad ursile deferretur & una cum ursulis educatur. Immo vero seculi jam XI. Scriptor haud incelebris, *Herm. Contractus*, auctor Chronici universalis de VI. mundi ætatibus, hominem iridem memorat inter feras educatum, qui quadrupes incesserit, nec fermocinari potuerit. vid. Gundlingii Hist. Litter. Tom. I. p. 4. not. 3. conferri quoque heic meretur, quod Hanov.

1730. 4. produsse Sched. Doct. H. C. Königii de hominum inter feras educatorum statu naturali solitario, testatur Reuschius in Syst. Metaph. §. 423. not.

De cetero, quod ad *habitus notitiasque* homini in statu primævo *concreatos* attinet, iidem huc non pertinent; neque controversia illa, inter eruditos agitata dudum, de *ideis innatis & principiis primis nobiscum natis*, aliquid heic facit ad rem. Sive enim cum *Platoniciis* mentem assimilaveris *tabulae rasæ*, in qua ideæ, mentibus semel a prima earundem origine impressæ altius & insculptæ, sed postmodum oblitteratæ quasi & erasæ, in hac denuo vita per reminiscenciam quandam restaurandæ & resuscitandæ venient; sive cum *Aristoteliciis* mentem humanam comparaveris *tabulae nudæ*, in qua nihil unquam inscriptum sit actu, sed omnia demum inscribi possint: eodem tamen res recidit, eritque mens humana, sibi soli relicta, rudis jam atque, ut nunc se res habet, perfectionibus suis destituta. Quique vel maxime notiones naturales, sive ideas innatas & menti nostræ divinitus impressas statuunt, ut faciunt saniores omnes, iidem ideas illas non a primo nativitatis momento ita in mente existere concipiunt, ut velut in chartam conjectas, eas mens sibi contemplandas sistat; neque ut ipsam mentis naturam sive essentiam constituent aut absolvant: Sed per facultatem & potentiam, propinquiorem licet & habitui analogam, ut loquuntur, a nativitate homini indultam, adolescentæ ætate & maturescente sensim judicio, assentiendi propositionibus clarissimis & maxime fundamentalibus, theoreticis pariter atque practicis, notiones istas naturales atque ideas innatas explicant. vid. Joh. Ad. Scherzeri syst. Theol. loc. II. §. 2. p. 35. Abr. Calovii Syst. Loc. Theol. T. II. p. 79. sq. der Jenischen Theologen ausführl. erfl. p. 151. sq. & Mr. G. Canzii comp. Theol. pur. p. 169.

§. VI.

HÆc fuit propositio lemmatica prima, excipiet hanc ad finis altera: *ruditas ista naturalis*, quam primario & fundamentaliter occupare facultatem hominis cognoscitivam thesi superiori vidimus, *secundario & per necessariam consequentiam afficit facultatem appetitivam, pariter atque locomotivam corporis, organorumque ipsius, in quantum regimini cuidam superiori sunt obnoxia, ut adeo tota hominis vita actionesque libera ejusdem singula, de ruditate ista participant.* Facultas nim. cognoscitiva basin constituit facultatis appetitivæ. Quicquid enim appetimus vel averfamur, id appetimus vel averfamur sub ratione boni vel mali in eo percepti; nec unquam fieri potest, ut absque motivis, quæ ipsissimæ sunt repræsentationes facultatis cognoscitivæ, inferioris vel superioris, sequatur inclinatio vel reclinatio aliqua voluntatis. Omnis igitur *ἀναξία* in voluntate & facultate appetitiva, supponit defectum & *ἀναξίαν* in facultate cognoscitiva & iudicio ejus practico. Quicquid nempe hic deficit aut secus se habet, quam quidem de jure & ex officio ejus fieri debebat, id in appetitivam longo consequentiarum firmate, si non directe semper & immediate, at indirecte tamen & mediate, pro certo serpit atque irrepit. Voluntatis est decernere, finesque debitos sibi præfigere, media eligere finibusque subordinare, occasiones arripere atque in usus futuros vertere, ut tota inde vita prodeat systematica quasi, actionesque singulæ cohæreant inter se. Est vero illud rationis, & satis quidem elevata, opus; notionesque adeo & propositiones supponit longe plurimas, & plures quidem, quam quis primo quoque intuitu autumare vel rimari posset. Quod si igitur faventatem cognoscitivam tenebræ totam occupaverint, obscurisque & confusis rerum suimetve ipsius ideis mens teneatur constricta, ut quidem in naturali statu fieri debere ostendimus, quam quæso erunt dicta factaque ejus *ἀνάξια* &

& incompressa omnia, quotve quantique errores & præjudicia, præter ignorantiam multiplicem, totum vitæ schema corrumpent penitus & disturbabunt? Immo vero libertatem omnem, aut ejus saltem exercitium plenarium, vel sufflamminabunt penitus, vel suo modo restringent adeo, ut si quid heic etiam, qua actus exteriores, apparuerit sanum aut integrum, eidem vitiosi tamen quid & corrupti adhæreat de malignitate fundi; quodque rectum heic videbitur ex parte vel de longinquo, obliquum sit retortumque remaneat, ubi ad totum vel systema integrum retuleris, aut quod sub cute est vel post tergum latet viri vel anomalix, detexeris probe & discreveris. Igitur quo quisque magis vel minus collustratus fuerit luce veritatis, vera quidem, non apparenti, qua intellectum, eo etiam plus minus liber erit in actionibus, præstabitque se immunem ab omni labe & ruditate morum atque adfectuum. Quod autem corpus, ejusque perfectiones atque habitudines in specie attinet, deterior longe est conditio hominum, rationis usu sublato, quam animantium quidem ceterorum. Horum enim quodque in suo genere suaque specie ad certum quoddam apotelesma pro sua ipsius conservatione natura natum factumque esse videtur, quod longe tamen aliter & secus omnino se habet in homine. Heic enim plurima & maxima commisit natura arti atque industriæ perficienda. Rationis ergo usum si sustuleris vel separaveris, quid erit de instrumento corporis, aut qualis erit usus organorum ejusdem, nisi incompressus & inordinatus? Homo certe inter bruta educatus neque gradi humano more, multo minus sermones serere aut loquela uti potuit.

§. VII.

EX dictis facile liquet, ab intellectu incipiendum omnino esse vitæ emendationem rite inchoaturo, dummodo observaverit simul, ut in illis potissimum veritatibus, iisque eruditionis partibus vel imprimis sedulus versetur

setur, quæ praxin attingunt proxime, nec ab emendatâ vitæ studio paulo sunt remotiores. Neque enim omnes veritates ejusdem sunt indolis, neque perinde est, quo demum cunque modo aut animo ad easdem tractandas accesseris, ut vim exoptatam exferant in movenda atque in ordinem redigenda voluntate. Qui vult finem, is etiam velle debeat media necesse est; quodque primum est intentione, ultimum erit in executione. Equidem non ita pridem quaestio mota fuit in *Academia Divionensi* Ducatus Burgundici in Gallia, num ad mores emendandos integritatique restituendos quicquam contulerit restauratio artium & scientiarum? quam ad fastidium usque eruditorum paradoxa tractatione, quasi propagationem & incrementum scientiarum artiumque indivulso semper nexu comitata sit corruptio morum, horumque castitas detrimenti plurimum passa sit a litteris, ita excepit Anno 1750. *Rousseauvius* quidam, civis Genevensis, ut præmium ab academia dicta præstitutum inde reportaret, qua de re vid. *Acta Erud. Lips.* 1753. mens. Jan. p. 44. sq. Sed heic sane, si uspiam, *theſis* ab *hypothesi*, quodque *per se* locum habet, ab eo, quod *accidenter* fit & ex culpa hominum contingit, probe distinguendum venit. Verum quidem est & permanebit, depravata vel non recte constituta voluntate, abusui cedere multiplici atque præsentissimum etiam damnum minari, quæcunque ab intellectu finito excogitari, aut actui etiam vel executioni dari vi qualicunque humana possint; fatendumque omnino est, peccatis splendidis, nec nisi simulacris virtutum, plena esse tantisper omnia, ubi vel maxime politior vitæ cultus accesserit, profundeque adeo & graviter ægrotare hominem ex hac parte, & implicatum ærumnis suis, ut vi nulla aut arte humana inde se extricare feliciter aut expedire queat. Sed vel sic tamen suus veritati systematicæ veritatum naturalium, aut scientiis earum conditoris, ho-

honus manebit, ut quæ per se & in theſi utiles sane sunt, & bonis usibus accommodatæ, dummodo sint, qui usus istos percipere rite vel facere sibi inde possint. Tametsi vero; ut nunc se habet conditio mortalium, non omne punctum ferant, nec finem istum, quem ultimato jam intendere deberent homines, attingant penitus vel ex asse adsequantur; faciunt tamen quod in se est, ut vel faciem præferant luci extantiori pariter atque præstantiori, vel successum largiente & benedicente Summo Numine benignissimo, rerum humanarum provido, terminos aliquales sistant proterviâ affectibusque humanis, ne in immensum vel infinitum grassentur & prolabantur. Ne tamen plus, quam par est, iisdem tribuamus, en dabimus adhuc in uberiores illustrationem eorum, quæ hætenus dicta sunt, propositionem sequentem, eandemque lemmaticam tertiam:

§. VIII.

Omnium maxime rudis est homo per suam naturam respectu earum veritatum, quas ceu fulcra melioris vitæ nobis suggerit sacra revelatio cum gratia Spiritus S. auxiliatrice. Has enim ut profundissime ignorat homo naturalis, etiam sibi per rationis usum redditus, ita nec admittere salutariter absque gratia Dei peculiari potis est. Ut vero sunt porro hæc quidem veritates exquisitæ omnino indolis, ex uberrimo quippe Sapientiæ Divinæ penu profectæ, atque tum ad intellectum defacandum, tum ad voluntatem intime emendandam accommodatissima pariter atque sufficientissima; ita jactura vel privatio earundem tanti facienda, ut nulla arte alia humana aut industria refarciri & compensari unquam possit, quin potior pars ruditatis naturalis quæ vitam & mores semper tum remaneat, verumque heic etiam persistat, quod communiter dici solet, errorem in prima concoctione non tolli per secundam & tertiam. Sed pergitur ad propositionem lemmaticam quartam:

§. IX,

§. IX.

Ruditas ista naturalis facultatem hominis cognoscitivam pariter atque appetitivam occupans & in actionibus ejusdem singularis per totam vitam maxime conspicua, contraria est & adversatur fini isti, propter quem creaturas rationales condidit benignissimum Numen. Clara itidem est per se & perspicua ista thesis, dummodo consideraverimus, usus rerum naturalium omnes esse fines Divinos; tantoque magis id valere de supremo Numine, quanto is creaturas rationales omnes sapientia & bonitate antecellit. Nam & in humanis quoque artificiis & operibus, usus, quem ex se gignunt eadem, vel ex iisdem facere possumus, finis instar habere se semper solet penes auctorem vel artificem in iisdem producendis aut construendis, ut vel exemplo id monstrari poterit navis aut domus construenda. Jam vero is benignissimus Creator iis facultatibus & viribus per naturam instruxit hominem, quibus se suaque intueri, resque extra se positas in suum pariter atque aliorum hominum usum vertere, felicitatemque adeo propriam pariter atque aliorum hominum promovere, nec non gloriam Dei Creatoris illustrare poterit, dummodo usus atque exercitium istarum virium & facultatum rectus debitusque accesserit. Itaque dum istam felicitatem hominis suamque ipsius gloriam in creatione hominis intendit Deus, intendit quoque serio usum atque exercitium debitum istarum virium atque facultatum, quo sine dictum finem actu ipso adsequi nequeunt. Jam vero ruditas illa supra dicta naturalis, qua facultatem cognoscitivam pariter atque appetitivam in homine residens, & in actionibus ejusdem maxime conspicua, consistit in non usu, aut saltem in perverso & perturbato usu facultatum & virium eidem a Deo concessarum, ideoque vel maxime contraria est & adversatur fini isti, propter quem creaturas rationales condidit benignissimum Numen.

§. X.

§. X.

Adest itaque obligatio perfecta excolendi ingenii vires, quantum a nobis fieri potest maxime: versamur namque jam in causa Dei, Supremi Legislatoris, Sed hoc etiam officium sibi exposculant homines ceteri, quibuscum versamur, maxime in republica & societate civili, pariter atque statu economico privato: non enim nobis solum nati sumus, sed proximo cuique. Itaque in republica, ubi communis & mutua omnium salus vel maxime respicienda erit, Principis aut Summi Imperantis cura præcipua versari debet circa culturam ingeniorum & institutionem civium, tum ut compendio maximo & temporis, & operis, & sumtuum, eadem fieri, tum vero ut ad quamplurimos pertingere possit. Immo vero, cum cuique privatim sua salus propria & felicitas curæ cordique esse debeat, quisque pro viribus, si modo sapit, curam eo intendat necesse est, ut rudicatem istam supradictam removeat a se, quantum satis est & longissime potest. Itaque usus rectus & haud impeditus facultatum viriumque per naturam homini concessarum, cum cognitione sufficiente earum rerum, quibus per totam vitam utimur, seu oppositum rudicatis naturalis a nobis jam descriptæ, meta atque finis erit, ad quem collimare quisque debet proxime, si salvus esse, felicitateque frui exoptata velit. In subordinatione nempe finium proximus est & dicitur, qui nullo alio mediante ita intenditur, ut ad remotiorem alium, vel ultimum etiam, tandem ducat. Sane incassum laboraveris de gloria Divina illustranda absque usu virium aut facultatum a natura concessarum, quæ & ipsæ quoque specula esse debent perfectionum Divinarum; neque sua vel aliorum hominum commoda promovere quis poterit, ubi vel intellectus, vel voluntas, quod suum fuerit, non faciunt. Quocirca cum utrosque jam terminos tenemus, a quo & ad quem; ipse etiam modus atque processus,

fus, quo ab uno ad alterum progredimur, siquidem nihil omnino in natura rerum fieri solet per saltum, paucis indicandus erit, quem in finem propositionem sequentem, eandemque ordine quintam, addere heic lubet atque oportet.

§. XI.

Tollitur nempe ruditas ista naturalis quomodo quidem cunque per institutionem vulgarem exotericam, sed maxime per institutionem litterariam & acroamaticam; illam quidem laxiorem & ad caput communem accommodatam magis, hanc vero rigidam omnino & ad artis regulas exactam. Actus illos intermedios pedagogicos, quibus usus atque applicatio facultatum & virium, homini per naturam concessarum, intemeratus & haud impeditus, comparatur, vel adjuvatur etiam & facilitatur, ruditas autem naturalis tollitur & removetur, omnes involvit eruditio illa activa supr. §. I., quam institutionem heic, & informationem, quod formam quasi genuinam & debitam homini largiatur, nomine specifico vocare licebit: quemadmodum vicissim apotelesmaticum illud, quod hinc demum resultat & in hominem redundat, eruditionem, passivo & proprio nobis sensu, statum hominis indicante, constituit. Equidem humanam, quæ naturæ viribus fit, institutionem vel imprimis heic indigitamus, ita tamen, ut nec Divinam illam, supernaturalem & exquisitissimam, humana quaque vel artificiosissima longe superiorem, penitus secludamus; qua quippe superaccedente Job. VI: 45. Ebr. IV: 12. 13. vere demum coronatur atque nobilitatur opus nostrum, ut quantum fieri quidem per humanam imbecillatem poterit, omni numero perfecta & absoluta evadat eruditio nostra. Ad duo autem capita institutio & informatio nostra omnis redit & in eadem resolvitur, tum ut facultates & vires congenitæ nobis, exercitiis debitis excitentur, foveantur, excolantur, & ad habitum deducantur; tum ut principia veri rebusque ipsis accommodata,

da, quæis ceu fulcris, præfidiis & ornamentis, ad vitam honeste & commode tranfigendam semper & ubique utimur vel opus habemus, & quibus applicatio virium & facultatum dictarum ad casus quosque obvios speciales facilitatur atque adjuvatur, insilluntur & familiaria reddantur, præsto ubique futura nobis, ubi necessitas & occasio sic postulaverit. Utrumque hunc finem intendit institutio utraque, tam exoterica, quam acroamatica, sed ita tamen, ut exquisitiori atque accuratiori indagini & studio hæc duo capita subiiciantur in acroamatica institutione, quam quidem fieri potest commode in exoterica vulgari; præsertim qua momentum illud posterius, quod sibi fere soli maximam partem & ex professo quasi vindicare videtur acroamatica institutio, Usus scilicet & exercitatio confusas solum ideas plerumque suggerens, ut in exoterica institutione utramque facit paginam, ita imitationi potius qua praxin, quam distinctæ explicationi qua theoriam, inservit maxime.

§. XII.

Atque ut in exoterica hac institutione aliquantum substamus, de acroamatica postmodum sigillatim acturi, subsidia & adminicula huic rei & negotio adferunt præstantissima sermonis usus, pariter atque conversatio aliorum hominum, quæ quidem quo est frequentior, pariter atque selectior, hoc magis etiam culturam istam & studium promovet. Est enim homo per naturam quasi simia quædam alterius, facileque imitatur quod viderit vel audiverit ab aliis, quorum in consortio vivit; id quod sane primum rudimentum est in homine rationalitatis sive usus rationis adhuc latentis. Inde vero fit etiam, ut rure & locis a commercio aliorum hominum frequentiori longe distitis educati, rudes plerumque sint & agrestes disciplina atque moribus, præ illis, qui versantur in locis cultioribus. Sermonis vero usum quod attinet, est illud instrumentum atque artificium fa-

ne quam nobilissimum longeque præstantissimum pro usu rationis comparando, quo sine ne quicquam proficeret homo in excolendis ingenii viribus atque facultatibus, sed stupidus maneret per omnem vitam, ut quidem exemplo hominis a nativitate surdi & muti, quod describitur in Hist. Acad. Reg. Scient. Paris, Anni 1703. id demonstrat Ill. Wolfius Psych. Rat. §. 461. Isto enim artificio paulatim demum advescit mens tenera universalibus & abstractis concipiendis, siquidem voces omnes, propriis nominibus paucioribus exceptis, communes sunt, indicesque conceptuum mere universalium & abstractarum. Quæ quidem vel præcipua est ratio, cur alia omnino sit conditio pueri inter feras, atque inter homines educati: sine abstractis enim & universalibus istis notionibus atque conceptibus, nullus omnino est rationis usus locus. Hisce vero jam suppositis admiculis generalibus, institutio tota vulgaris illa peragitur tum per exempla, tum per præcepta, tum quoque per disciplinam. Et *exempla* quidem huc vel maxime faciunt, in conversatione quotidiana obvia. Actiones nempe singulæ, quousque liberæ sunt & in potestate hominis, viva simulacra sunt animi interioris, vestigiaque relinquunt sui fundi, unde profecta sunt, conditæque magis vel minus, aut inconditæ etiam culturæ atque disciplinæ ejusdem. Eadem vero menti teneræ ingesta, & avidè etiam ibidem, cæu in spatio rerum omnium vacuo, excepta, semina spargunt, radicesque argunt insensibiles in fundo animæ, data quavis occasione & præter opinionem citius eruptura postmodum in lucem. Inde vero clarissime quoque elucet, quæ cautio & prudentia observari debeat in conversatione quotidiana, ne absque selectu aut discrimine omni eandem apud quosque admittamus, aut contaminari inde vel nosmet ipsos vel teneriores animos patiamur. Verissimum namque permanebit, quod communi proverbio dicitur: consuetudinem esse alteram

ram naturam; sumi a conversantibus mores; corrumpereque bonos mores colloquia prava. Quod ad *præcepta* pertinet, sive viva voce, sive nutu etiam gestibusque expressa, habent eadem quoque insignem vim in vita communi, si suo tempore, suoque ordine, accommodata satis fuerint ad rem, pariter atque ad captum geniumque recipientis. cfr. *Prov. XXV:11*. Varii namque sunt modi eorundem tradendorum, neque pari semper cum successu adhibentur singuli, sive ad lumen excitandum in intellectu, sive ardorem in voluntate & affectibus. Auctoritas quoque & reverentia, superioribus debita, & mentibus juniorum ita ingeneranda, ne cæca omnino sit & fatua, vim his superaddet maximam. Sed hæc ad *disciplinam* pertinent, qua sine nulla institutio bene succedere poterit, tum propter ignavam illam rationem Ill. Leibnitio ita dictam, inertiamque, desidiam & fociandiam in cogitando & applicandis viribus, menti non teneræ solum, sed adultæ etiam sapius, connatam ut plurimum & ingentam; tum & propter exorbitationes, excessus & deliria, mentem aliquando infestatura. Hæc nimirum & talia disciplina conveniens coercet, pondusque & vim superadlet institutioni. Sed disciplinam hæc indicamus non asperam quamque vel justo severiorem, non nisi summa urgente necessitate adhibendam, sed temperatam & innoxiam, tempestivam & blandam, quæ sit vel verbis, vel gestibus, vel premiis & pœnis, variis quidem, sed pulchre & prudenter effectis. Hæc vero omnia & singula, quemadmodum plus artis & industriæ redolent in familiis honestiorum, quam plebeiorum, magisque illic, ut Ciceronis verbis utar; in *Verr. 3: 69*, ad majorum instituta atque civitatis disciplinam accommodata sunt, non ad flagitia, neque ad turpitudines; ita iisdem inutrita mens tenera, præclaros magis sentiet inde profectus,

ut dispositio hinc sensim enascatur eidem peculiaris, immo & nisus, ad optima quaque.

§. XIII.

Habet nempe utraque institutio suos *gradus*, sed exotérica vel maxime, quorum unus exquisitus magis est in suo genere, & excellentior altero, pro numero & excellentia instrumentorum, adminiculorum vel incitamentorum, quibus igniculi mentis latentes, aut habitudines congenitæ corpori, exsuscitantur, foventur, & adaugentur, quo citius perficiantur tandem atque ad maturitatem perveniant. Et sane quemadmodum cognitionem quamque arcanam & suo modo a sensu vulgari absconditam ad formam communis & vulgaris sæpius ipsa ars reducit, ita simili quadam ratione de ipsa acroamatica institutione, efflorescente quandoque, plurimum lucratur sibi vulgaris illa exotérica. Quemadmodum e. g. ars olim fabrilis ferraria, armorum imprimis fabricandorum, arcani vel mysteriosi quid & ingenium nescio quod pumilionis portendere in patria nostra credebatur, quæ tamen nullos hodie apud nos invenit admiratores, magis quam textoria ars vel pannicularia, quæ & olim quoque in summo pretio erat; ita similiter principia Christianismi & dogmata sanioris doctrinæ, etiam quam plurima altioris indaginis philosophica, publici quasi juris jam successu temporis facta & divulgata satis in ipsum vulgus, propalantur quotidie ab uno ad alterum, ut vel infimo tandem cuique ad eadem, beneficio conversationis mutua hominum in societate una viventium, pateat aditus, tamen acroamaticam institutionem nullam experti sint, vel Scholas nullas, superiores saltem, adiverint. Est vero hoc

ipsum

ipsum consequens quoddam & effectus ipsius institutionis acroamaticæ, vigentis jamdum in republica, patrociniumque ibidem haud leve & indigenatum quasi adeptæ, indeque ortum suum & primam originem ultimato repetit, quicquid practici & eximii ad posteros serosque nepotes propagatur inde ulterius vulgari quadam ratione & per modum traditionis. Unde jam quoque patet, quid ad florem gentis & Reipubl. conferant studia ita dicta litteraria, artiumque quarumcunque bonarum, liberalium maxime, quantumque intersit eidem, ut vigent ubique Scholæ omnis generis publicæ, acroamaticæ illius disciplinæ atque institutionis domicilia atque conditoria perpetua pariter atque præcipua. Inde namque longe lateque propagantur artes quæque ingenuæ, & repanduntur scientiarum interiora, satis alioquin a sensu communi recondita, quibus efficitur, ut *ædificet illæ civitas*, ut dici solent, radices suas agant protendantve longius in florem vitæ integrioris, utque ad crescentem sic cultura motum atque ingeniorum elegantiore & sinceriore, a barbarie & ruditate quavis vindicetur populus, quam longissime potest. Neque enim aliunde magis rationem repetere licet discriminis inter *gentes moratiores atque barbaras*, plus minus, quam prout acroamaticæ istius institutionis, & sanioris quidem, vestigia apud eandem deprehendere licuerit multo plurima, vel pauciora duntaxat, vel plane nulla. Apud moratiores nempe institutio vulgaris etiam exotérica eousque intenditur, atque ad illud fastigium eversa ut plurimum deprehenditur, ut acroamaticæ vices facile sustinere possit respectu aliarum gentium, quæ nullam adhuc qua vitam moresque metamorphosin talem passæ sunt, sed crassam rerum maxime utilium & necessariorum ignorantiam cum moribus quibusque asperis & inconditis profitentur. Cogita quæso hominem ex mediterraneo *Asia, Africa vel America* prodeuntem, comparandum postea

cum

eum homine inferioris aut mediocri admodum fortis & conditionis de Gallia, Germania, Anglia &c. & videbis hunc, tamen si acroamaticam nullam, proprie sic dictam, institutionem expertus fuerit, tam qua animi indolem, quam corporis habitudinem, prodere præ illo præcellens aliquid & eximium. Sic vero, ne quid heic præter rem & in præjudicium acroamaticæ institutionis statuatur, vulgaris nostra sive *exoterica* institutio dicenda erit aut *absolute*, aut *secundum quid* talis.

§. XIV.

Quicquid tamen sit de hac institutione & eruditione exoterica excellentiori vel intensiori, manet nihilominus Acroamaticæ institutioni proprie sic dictæ sua laus, suumque meritum, a qua quippe prior illa differt longissime, tum qua concinnitatem ordinis & elegantiam methodi, indeque pendente lucem & perfectionem insignem intellectus atque harmoniam cogitationum, tum qua soliditatem pariter atque fecunditatem dogmatum. Quod si enim & illic quoque locum aliquando habere possint veritates quæque severioris disciplinæ & acroamaticæ; aliud tamen longe est, novisse veritates istas simpliciter, aliud vero cognoscere easdem in debito suo cum aliis nexu, atque immota certitudine tenere easdem, κατὰ θεόν & κατὰ ἀνάγκην, ut in Scholis loquimur; aliud omnino, sibi soli sapere, aliud, sapientiam solidam aliis quoque instillare. Claras nempe ideas rerum consequimur per institutionem exotericam, & distinctas etiam rerum vulgarium & sensibilibus, non item abstractarum facile & universalium; unde nec communicari commode cum aliis poterunt. Enimvero abstractis maxime & universalibus extenditur cognitio nostra, ut rebus maximis & plurimis curandis idonei reddamur in republica civili, pariter atque ecclesiastica & litteraria, quæ ut curata sit in omni casu, & omni rei idonea satis ac sufficiens, per-

magis

magni sane interest. Rationes quoque rerum proximas feliciter satis adsequimur interdum per institutionem exotericam, at non tamen omnium, & minime quidem remotiores vel etiam ultimas. At præstat tamen, has quoque in numero habere, quo intimius perspiciatur veritas, & ne quid desit evidentix atque certitudini, quæ assensum demum firmum & omni dubio superiorem gignit, systematicæque cognitioni viam parat. Quod si igitur litterariam institutionem, seu acroamaticam, sustuleris, nihil solidum aut substantivum adferet secum institutio mere vulgaris & exoterica, tota quippe, quantacunque est, empirica & deficiens; tolle litteraturam omnem, tolle artes & disciplinas, & habebis mox barbariem præ foribus, barbarismique invalescentis certa indicia. Præcepta, quæ sine his in communi vita traduntur, exsucca sunt & exsangvia, parca etiam admodum, eademque erroribus pariter atque exceptionibus ut plurimum obnoxia, ubi quippe & notionibus rerum confusis, vel obscuris etiam, & propositionibus vagis atque indeterminatis, identidem conceditur locus. Exempla, quæque iisdem nititur imitatio casuum similium empirica, ad quam res fere omnis in vulgari ista institutione redire solet, distincte satis per se non exhibent aut sistunt nobis semper ea ipsa, quæ pro nostro scopo qualicunque distinguenda veniunt, sed infinito singularium circumstantiarum tegmine implicata quasi & involuta, ut non nisi multo acumine abstrahi inde propria & peregrinis, essentialia ab accidentalibus & heterogeneis, possint. Equidem æquipollet rationi expectatio & imitatio illa casuum similium, si præsens revera & in totum fuerit similis præterito, typus suæ antitypo; sed hoc supponit sane distinctam cognitionem circumstantiarum in utrolibet casu, ne perversa aut erronea, magis vel minus, fiat identidem applicatio: Unde neque tanta satis est, neque scopo omni sufficiens. Ita sane motus

D

varios

varios corporis organorumque ipsius edoceri sumus usu solo & exercitio communi sine regulis; erant tamen casus plurimi, in quibus distincta earum explicatio & enodatio non utilis solum, sed necessaria erit. Linguam vernaculam didicimus, tamen nesciamus, quid declinatio aut conjugatio, casus, numerus aut persona sit; occurrent tamen sapius dubia, in quibus ad regulas statas recurrendum erit. Rationis usui advevimus per omnes mentis operationes, ignorato vel maxime, quid sibi velit prima, secunda vel tertia figura, quid thesis sit aut hypothesis, & sic porro. At quot in syntes non prolabimur identidem, qualiave naufragia non passi sumus sapius ex vicio formæ, quod Logica quædam naturalis perversa secum traxerat? Vicio autem materiæ, ut dici solet, laborantia ratiocinia nostra quis enumerabit? campum sive Theologicum, sive Juridicum, sive Medicum, sive etiam Philosophicum ingrediamur, deprehendemus ubique, quantum calligent oculi mentis naturales, quomodoque ex inopia artificialis luminis errorum more divagentur homines longius a veritate. Testantur isti errores populares & præjudicia vulgi, quorum historiam & succinctam enarrationem commendat atque in pretio habet *Morbofus* Polyh. Litt. T. II. l. 2. P. 1. Cap. 1. §. 9. Specimina vero exhibuerunt tum *Jean d'Espagne* in libro gall. de erroribus popularibus, tum *Th. Brownie* in *Pseudodoxia sua Epidemica*, angliee primum edita fol. atque latine non minus fol., quam Belgice & Germanice 8° postmodum translata, quibus add. *D. Johan Timmi* cogitationes medico-phys. histor. de erroribus oder furch, jedoch gründliche und unparth. erörterung so wohl als gemeiner, als in der Medicin einfließender grober irrthümer d. vorurtheile Brem. 1732. & *Traite de l'opinion, ou memoires pour servir a l'histoire de l'esprit humain*, quod X. Tomis prodit Lutet. Paris. 1733. & recensetur in *Journal des Scavans* Mens. Septemb. 1733.

